

Рік VII.

Р. 1898 кн. VI.

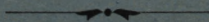
Т. XXVI.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEWČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEWŠKYJ

VII Jahrgang.

1898, VI B.

B. XXVI.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарекого.

щині, де ухвалено спеціальний закон, що для затертя всяких слідів не-мадярських народів мають писати ся лиш змадярщені топографічні назви, та у нас поки що такого закона нема, на щож нам його на себе добровільно накладати, а відтак полишати відшукане властивих народніх назв етнографам? Тай чим спольщені назви мають бути красні або ліпші від руських? Ліпше тримаймо ся того, що наше.

Я вказав добрі і слабі сторони праці. Вона не є чисто наукова, бо призначена для ширших кругів публики, вона більше популярна; требаж признати, що вона написана справді популярно, бо ясно і незвичайно приступно. Її зрозуміє кожний, хто прочитає, хочби до того часу не знав про наш народ нічого. Сумнівів не лишить ся читачеві жадних. А в такім разі автор осягає свою мету і його праця сповнює призначену задачу, що очевидно виходить авторови на похвалу. Згадати вкінці належить, що до зрозуміння тексту починають ся також немало гарно виконані, хоч не численні ілюстрації. *В. Гнатюк.*

Dr. Raimund Friedrich Kaindl: 1) Die Huzulen (Separatabdruck aus der „Osterr.-Ungar. Revue“, Band XXII, Heft 4—6).

— 2) Bei den Huzulen im Pruththal. Ein Beitrag zur Hausforschung in Oesterreich (Separatabdruck aus Band XXVII [der neuen Folge Band VXII] der Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. Mit 42 Text. Illustrationen. 1897).

— 3) Die Jagd bei den Huzulen. Geschichtlicher Rückblick, Jagdgeräthe und Jagdausrüstung. Mit 10 Abbildungen. (Oesterreichische Forst- und Jagd-Zeitung. 15 Jahrgang. N. 38. 1897).

— 4) Das Wild und der Wildglaube der huzulischen Jäger (Oest. Forst- und Jagd-Zeit. 16 Jahrgang. N. 7. 1898).

— 5) Jagdaberglaube und Jagdgeheimnisse bei den Huzulen (Oest. Forst- u. Jagd-Zeit. 16 Jahrgang, N. 12. 1898).

— 6) Die Fischerei bei den Huzulen. Mit 5 Abbildungen (Oest. Forst- u. Jagd-Zeit. 16 Jahrgang. N. 15. 1898).

— 7) Aus der ungarischen Marmarosch. Volkswirthschaftliche Skizze (Beilage zur Allgemeinen Zeitung. München. 1898. N. 50).

— 8) Kleine Beiträge zur Kunde der Bukowina. Erste Folge. (Separatabdruck aus dem Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums. V. 1897).

— 9) Volksüberlieferungen der Pidhireane. Beiträge zur rusnakischen Volkskunde. (Sonderabdruck aus Band LXXIII. N. 15 u. 16 des Globus. 1898).

Перша праця автора, се невеличка брошура, що більше носить інформаційний, особливо для чужинців, ніж науковий характер. Вона вложена на підставі численних, давніших оголошених праць автора, що й зазначено при кінці брошури. Представляє вона заокруглену цілість — очевидно не без деяких пропусків — з життя і побуту так мало ще в нас дослідженої народньої групи, Гуцулів. Автор застановлює ся в ній над походженням Гуцулів і прихляє ся до думки, що вони чисті Славяни; нечисленні чужі слова в гуцульськiм діалекті, особливо румунські, вказують що найвище на те, що Гуцули переважали від Румунів деякі нижні свої застя. Автор старає ся при тім подати й етнографічні границі Гуцулів, але робить то дуже недокладно. Вже сам факт, що згадуючи галицьких і буковинських Гуцулів, пропускає угорських, свідчить про те. Авторowi треба було тут доконче оперти ся на Головацькім, та його звістки про етнографічні границі Гуцулів доповнити і розширити. На тім його праця булаб лиш виграла. В дальшій части полемізує автор з Діфенбахом, та збиває неправдиві звістки про Гуцулів, подані тимже в „Völkerkunde Osteuropas“. Те саме чинить також з Гельвальдом, Францозом і Біхнером; всі вони писали про те, чого самі добре не знали.

Обговорюючи спосіб життя Гуцулів, описує автор їх поживу, загороди, годівлю худоби — при тім подає також привязані до годівлі заботони — сінокоси, рільну господарку, сплавлюваня дерева, лови, рибальство, домашній промисл, писанки і ношу; наводить також деякі обряди, звичаї, народній календар і космогонічні вірованя. Колиб так ще був автор вглянув в замовляння, яких між Гуцулами незвичайно багато, в звичаї правні і таке иньше, то при живім, барвнім і дуже приступнім описі праця його могла стати конче потрібною для кожного, що на тім поли дальше хотівби працювати. Але і в теперішнім виді сповнить вона свою задачу, а що найважнійше, не допустить, щоб коли будь появляли ся про Гуцулів куріози в роді Францова і иньших. Шкода тільки, що автор й на дальше уживає винайдених ним термінів „Ruthene im weiteren und engeren Sinne“, та „Rusnake“, що вносять лиш непотрібну запутаннину в науку, а не оправдує ся ані наукою, ані традицією, ані нічим иньшим. Тота термінологія приходить і в дальших працях автора та становить його слабу сторону. Автор повинен вже раз її рішучо позбути ся і не затемнювати того, що бажає учинити ясним.

В 1896 р. дістав автор підмогу від антропологічного товариства в Відни, щоб перевести досліди над Гуцулами в долині Прута. Виповняючи сю задачу, оголосив др. Кайдль другу з ряду зазначену тут працю, що є неначе додатком до давнійшої його праці „Haus und Hof bei den Huzulen“. І тут описує автор гуцульську ношу, гуцульські

доми і загороди, господарські прилади, хатні прикраси і т. и. При тім зазначає всьо, що ріжнить ся, або що схоже з відповідними предметами у східно-полудневих Гуцулів. Численні ілюстрації, роблені на підставі фотографій і рисунків самого дра Кайндля, улєкшують значно перегляд тексту і чинять його вповні зрозумілим для кожного. Переказ про Довбуша, всунений в працю з нагоди згадки про хату Дзвінки, не приносить, при відомих вже переказах і легендах про славного ватажка, нічого нового.

Дальші три статі дра Кайндля, поміщені в „Forst- u. Jagd-Zeitung“ звязані з собою так, що становлять одну цілість. В них мова про ловецтво у Гуцулів. Відомо загально, що головними заняттями Гуцулів були від непамятних часів лови, рибальство і годівля худоби. В наслідок того находимо про них згадки навіть в княжих грамотах, виставлюваних при наданю посіlostей певним людям на власність. Подібне місце цитує автор з грамоти молдавського воеводи Василя з 1647 р. наданої монастиреви в Путні. Дичиною і сіном силачували Гуцули ріжні данини аж до кінця першої половини нашого віку. Тепер права їх і на лови, і на рибальство, зменшують ся що раз більше; але бо й з тих прав, які їм зістають ся, не багато можуть користати, бо в наслідок винищення лісів вигибає дичина, а слави, що пересовують ся по ріках в незмірнім числі, розгонюють рибу, яка є, або убивають. Не диво проте, що оба ті стародавні занятя чим раз більше упадають; находять ся одначе люди, що памятають ще ліпші часи, як Козма Заяць, що убив 46, а Семен Сторбул 31 медведів!

В першій статі описує автор ловецькі прилади Гуцулів. Їх пушки (рушниці) складають ся звичайно з одноруркових цівок; дворуркові трафляють ся досить рідко. Дуже часто можна ще подибати при пушках давні кресала, що запалюють порох, звідки й походить назва пушок „кріс, крес“. Технічні терміни гуцульські на стрілецькі прилади такі: порох (звичайний), пальор (сірий порох), паляст (порох до гаківниць), шріт, посит, капці або цетки (Kapseln), флейтухи (Pfpöpfen). Гуцули не лише стріляють дичину, але і ловлять її. До того уживають двоякого рода лапок: „жєлїз“, купованих в skleпах, на більшу і меньшу дичину, та „западок“, що робять ся інакше на медведів, інакше на лисів, інакше на кунциї, інакше на оленів і серян. Їх опис і потрібні малюнки автор подає на своїм місци. Ловецьких псів Гуцули не знають, а послугують ся своїми домашніми. Лише на медведів беруть окрему породу псів, звану кундисами.

В другій статі подає автор вірованя і оповіланя Гуцулів про медведів, вовків, ласиць, вужів та гадюк, жовни, круків, возулї, сойки та вкінци про мітичного однорога, що відогравав свою ролю в часі потопу. Деякі між тими оповіданнями незвичайно цікаві, особливо що записані

перший раз. Сказавши в загалі, се ґрунт у нас не тикавий і до нього конечно треба забрати ся, а поки що треба збирачам дякувати за кожний, хоч найменший причинок з тої области.

Третя статя присвячена гуцульським стрілецьким забобонам. Я не можу тут їх наводити в цілости, зазначу одначе що найважнійше хочби й зовсім коротко. Щоби бути добрим стрільцем, треба бути безгрішним (хоч як побачимо дальше, се не конче потрібна умова до ловецтва, коли можна чортови записати ся!); тому стрільці часто сповідають ся, особливож коли йдуть на медведів, де можна з житєм розлучити ся, а не поєднати ся з Богом. Дуже добре перед кожним вистрілом або себе або пушку перехрестити. Тоді можна бути певним добичі. Пороху не можна розсипати, бо инакше він буде мстити ся на стрільцєви так, що той ніколи не вбе нічого. Треба також уважати, щоби хто другий не взяв собі пороху, бо то шкодить стрільцєви. Коли стрільця перейде стара баба або піп, тоді лови підуть на нінащо. Часом можна таке нещастя відвернути, кинувши за ними соломою. Так само недобре, коли стрільця перейде хто з порожним начинєм. Найгірше одначе, як хто заворожить стрільцєви пушку. Тоді треба її або на довгий час кинути десь, щоби чари вивітріли, або взяти з собою чарівника на лови. Можна ще й иньших способів ужити до відчарованя, як вложити пушку на Йордан в те місце, де має освячувати ся вода, вложити її під вілтар і т. и. Найгірше стрільцєви, як йому „підопре“ хто звїрину. Тоді він її не дістане, хоч як влучно стрілявби; треба аж на способи брати ся, щоби чарів позбути ся. Для звабленя звїрину добре носити при собі кавалок засушеного вужа. Його вкладають звичайно стрільці в скринку пушки. Найліпше одначе для стрільця вписати ся в часі великодня чортови. Тоді про ніщо не треба йому журити ся, бо звїрина на кожду його забаганку перед ним появить ся.

В четвертій статі, уміщеній в висше цитованій часописі, говорить автор про рибальство. Се також у нас одна з меньше досліджених областей, тому й має більшу вагу, як на перший вид моглоб здавати ся. Гуцули не знають багато риб, бо в гірських ріках їх не багато виводить ся. Вони ловлять петруги (Bachforelle), головачі або головатиці (Lachsforelle), марєви (Aschforelle), підустви (Weissfisch), слизи (Schmerle), нерєсницї (Gründling) та бабки (Dickkopf). Рибальських приладів у них досить багато; вони знають вудку — до неї прикладають гаку приповідку: Петруг на вудку не бере, доки ся лист на вільсі не розвіє, ости, котрими ловлять риби звичайно лиш в ночи при світлі лучниць, сак, вершку (вершу), де вкладають припаду для риби і єтир, подібний до вершки, але без принади. Дрібну рибу ловлять в звичайний казан від кулєші, підхоплюючи його з води ненадійно в гору. При помочи

прутяної плетінки „лянцюють“ Гуцули рибу, тягнучи плетінку проти води; риба вбиває ся тоді в прутя, почім її не тяжко звідти виймати. До статі додає автор кілька малюнків, що пояснюють текст. Риболови мають також свої забобони як стрільці; пару наводить з них автор; треба одначе замітити, що нема їх так багато, як в стрілецьтві.

В семій з ряду статі „Aus d. ung. Marmarosch“ подає автор свої вражіння з Угорської Руси. Минулого року, як відомо, вибух на Угорщині страйк рільних робітників. Угорський сойм мусів вглянути блише в причини страйку; ухвалено нові закони, вислано проти робітників військо, що стріяло до них. Отсі факти звернули на себе увагу усеї західньої Європи, а що автор як раз в тім часі займав ся етнологічними дослідями в Марамороши, тож вглянув і собі в економічне положене Русинів і вражіння свої списав в повисшій статі. Що вони дуже невеселі, проте сьвідчать такі слова автора: „Die Stunden meines Aufenthalts im Rikethale zählen zu den traurigsten Erinnerungen meines Lebens. Noch nie habe ich auf dem Dorfe so viel Elend vereint gesehen, wie in diesem Theile des „gesegneten“ Ungarns (ст. 3).

І справді біда угорсько-руських селян видна на кождім кроці. Ноша у них лиха, звичайно подерта; ошадність мусить у них доходити до того степеня, що при роботі вони здоймають сорочки, щоби не дерли ся, а працюють лише в штанах. Господарські будинки в найгіршім стані; хліви і комори порожні; худоби не мають чим годувати, бо пасовиска в руках панів та жидів; управна ріля і ліси в руках лихварів та капіталістів; робітникам і так зле платним не платять там готовими грішми, але квітками, за котрі кажуть в своїх же skleпах купувати їжу та одержу за ціну уставлену зовсім довільно, нераз в двоє висшу від звичайної. „Бідний нарід, каже др. Кайндль, тут без оборони. Його священники або Мадяри або мадярони, що не мають ні крихти серця для своїх пригнетених парохіян. На приходствах руських сїд говорить ся виключно по мадярськи. Руська мова там меньше вартна. Один сьвященник, коли я заговорив до нього по руськи, відповів мені ломаною німеччиною. Видно, що він все таки знав її ліпше, як мову своїх парохіян. Інший запевнював мене, що він мусить вести дім по мадярськи, инакше переслїдували би його; до почестий і високого відзначеня дійшов він лиш через те, що красно говорить по мадярськи, та що вирік ся своєї народности. З того ясно, що мадярське правительство послугує ся всякими способами, щоби лише марамороських Русинів вигубити. Їх приводять до економічної руйни, бо пролетаріят лекше винародовити, як заможних селян. Тим способом витворюють вони дешевих робітників, яких пізнійше уживають і в пньших околицях краю. Хто розважить добре ті обставини, легко пояснить собі звістні події (страйк) в Угорщині. Тому то й три-

мають там людей здалека від просвіти. З тоїж причини боять ся там також захожих з Галичини „підозрілих агентів“ (ст. 2). Через таку екстірапаційну політику доведено до того, що в Галичині і Буковині махнули рукою на угорських Русинів, вважаючи їх за пропащих для Руси. Дальше підносить автор ще високі треби церковні і некорисні устами красві для Русинів. Що автор зовсім не помиляє ся в своїх поглядах, проте свідчить хоч би та обставина, що в останніх часах само правительство уважало своїм обовязком помочи в дечім Русинам; а звістно, що жадне правительство до подібних річий — не змушене нічим — не рве ся.

В осьмій брошурці містить автор три коротенькі розвідки; з них обходить нас ближше лиш третя, що носить наголовок „Briefe von Fedkowitz an der Pfarrer Georg Hanicki in Sergie“, ст. 6—10. Тут містить др. Кайндль витяги з письма д. Ганицького, що дотикають життя Федьковича і шість листів Федьковича до Ганицького. Д. Ганицький виступає в своїм письмі рішучо проти звісної гіпотези дра Колесси про Федьковича. В листах Федьковича не находимо нічого нового до біографії поета; за те маємо в них стверджене давнійше знаних подробиць з життя поета, а то, що він знав добре французьку мову та що мав великий нахил до астрології.

В останній праці подає автор повірки, зібрані між буковинськими Підгірянми — яких він хибно називає „Pidhireane“ — про чортів, опирів, чарівниць, градобурів, ворожбитів, про народне лічництво — тут вчисляє різні хороби і наводить способи проти них — про закляті скарби, наводить повірки звязані з будовою дому, з управою рілі, годівлею худоби, подає деякі правні погляди Підгірян і їх проклони. Як видно, праця незвичайно нестра, та претенсій не може вона мати на вичерпане предмету; одначе буде вона становити завжди важні причинки до віровань українсько-руського народу. Замічу ще, що автор і в сій праці уживає нічим не оправданого терміну „Rusnake im engeren und im weiteren Sinne“.

На закінчене огляду праць дра Кайндля зроблю ще дві замітки, що можуть йому в будучности придати ся. При цитованю руських слів графляють ся йому часто такі похибки, що руське ухо разять дуже непріємно. Походять вони від того, що др. Кайндль не робить докладної ріжницї між самозвуками е — и, та и — і. Він пише проте: *prespa, plytyny, skrenia, prepicz, preża, małej, netka, kole, werchowenci, lubestok, opryszki, kiptar* і т. д. намість звичайного: *pryspa, pletenyj, skrynia, prypticz, pryża (prjaża), małyj, nytka, koły, werchowynyci, luby-stok, opryszky, kuptar* і т. д. Не знаю також, чому при передаваню руських слів уживає польської правописи, коли вже чеська з того по-

гляду далеко відповіднійша. Друга річ така: При писаню місцевостей, де живуть самі Русини, послугує ся др. Кайндль дуже часто польськими назвами, хоч вони зовсім і нічим неоправдані, особливо для етнографа. Виходять проте такі назви, як: Mikuliczyn, Tatarów, Jabłonica, Pasieczna, Zielona, Jawornik, Kossów і т. д. якби ті місцевости лежали серед чистої Польщі і як би їх селяне наші так справді називали. Се впрочім дрібниця, але часом і дрібниці можуть мати своє значінє; задлятого уважав я своїм обовязком звернути на се увагу автора, дуже зрештою заслуженого для Русинів. *В. Гнатюк.*

Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа, т. XXI, Тифлис, 1896, ст. XLII+200+78+328+1, т. XXII, 1897, ст. XII+216+72+V+247+42.

В XI т. наших Записок була подана коротенька замітка про перших двадцять томів сього цінного — особливо для етнології й фольклору видання. В двох дальших томах занотуємо чималу (75 ст.) розвідку д. Мельнікова-Разведенкова Воспоръ Кимерійській въ эпоху Спартокидовъ (т. XXI), присвячену головно політичній історії; розвідка оперта на джерелах, але література використана не повно, що з рештою і тяжко вимагати. В XXII т. д. Джанашвілі подав витяги з грузинських хронік — відомости про північний Кавказ і дальші північні землі до 1739 р., де є чимало інтересного для історії Руси. Далі — статя д. Сисоева про нахідки в могилі коло с. Курджипської (Курджипській курганъ и его древности) — нахідки т. зв. скитсько-сарматського типа, досить богаті, між иньшим одна золота річ (автор думає, що се дзвоник) з образками варварів. Нарешті статя д. Карпинского про останки билинної поезії у терських козаків. *М. Г.*

Про новыѣ процесъ цивильный, А. Дольницкого, 1897, стор. 84.

О новыхъ податкахъ osobistыхъ, А. Заячкѣвского, 1897, стор. 31. (Книжочки видавництва Тов. „Просвіта“).

Перша з сих книжочок містить в собі постанови нової австр. цивільної процедури, що почала обовязувати від 1 січня 1898. Вона призначена для народа і взагалі для всякого нефахового, длятого автор, що переважно йшов за законом, подає, як слід, все тільки потрібне з него в короткім змісті, з деякими поясненнями, а часом прикладами.

На вступі подає він історію процедури разом і в многими додатковими законами з їх довгими назвами, датами і числами, а так само ще історію нової процедури з її всіма проєктами, комісіями, авторами і хро-